

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

BESSENYEI JÓZSEF

A GYULAI VÁR SZÁMADÁSA A KÉMKEDÉSRE FORDÍTOTT ÖSSZEGEKRŐL, 1565

A hadszíntérré vált Magyar Királyság védelmének irányítói igen fontosnak tartották a jól működő hírszerző szolgálat megszervezését. Elrendelték, hogy a katonai közigazgatás vezetője, a főkapitány szervezzen kémvizsgálókat¹ és ugyanezt az egyes végvárak kapitányainak is előírták. Így Kerecsényi Lászlónak, aki 1560-ban került a stratégiai fontosságú gyulai végvár élére, a kapitányi instrukcióban meghagyták, hogy az ellenség szándékait megbízható és komoly emberek által kémelje ki és információit mind a szomszédos véghelyek kapitányával, mind feletteseivel haladéék nélkül közölje.² Hogy ezt a nem kis gondot jelentő feladatot Kerecsényi milyen módon oldotta meg, arról hiteles képet alkothatunk, ha a most közlésre kerülő számadást³ figyelemre méltatjuk.

Értékelésekor tekintetbe kell vennünk, hogy bár csak egy évet ölel fel, de ez az 1565. esztendő egyike a legmozgalmasabbaknak és a legfontosabbaknak a vár történetében. A gyulai vitézek több kisebb-nagyobb hadi vállalkozása is jelzi ezt. Körülöttük is mozgásba lendültek a seregek. János Zsigmond erdélyi fejedelem és Schwendi Lázár hadainak felső-magyarországi mérközését nagy figyelemmel követték Gyuláról.

A hadjárat során Gyula vára is már-már veszélybe került. Am a támadás — most még — elmaradt, mert a fenyegető közelségben székelő temesvári pasa nem vonult Gyula ellen, jobbnak látta, hogy János Zsigmond seregéhez csatlakozzon s Szatmárt foglalja vissza.

A hadjárat ideje alatt természetesen nem csak a veszély közeledtét érző gyulaiaknak volt létfontosságú, hogy hírekhez jussanak a török csapatok mozgásáról, de a felső-magyarországi főkapitány, Schwendi Lázár is igényt tartott ilyen természetű információkra. Valóban, más források is tanúsítják, hogy a gyulaiak nem késlekedtek értesüléseik továbbításával és mind Schwendit, mind a bécsi haditanácsot rendszeresen tájékoztatták.⁴

Milyen volt tehát ebben az évben a gyulai vár hírszerző szolgálata? Ennek egyik fontos mutatója a kémek működési körzetének nagysága. Ha erre egy pillantást vetünk, azonnal szembeötlik, milyen sok helyről hoztak híreket Gyulára. A környező török végvárakba átlagosan havonta indult útnak egy kém. A nagyobb várak felderítésére külön is küldtek embereket, Temesvárt legalább öten, Csanádot legalább hárman látogatták meg. A budai pasa Szatmár alatti táborában legkevesebb három kém figyelte az eseményeket. Hoztak híre-

¹ *Bessenyei József*: Forgách Simon főkapitány kimutatása a kémkedésre fordított összegekről; 1569—1570. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1988/3., 541—545. o.

² *Veress Endre*: Gyula várának oklevéltára. Gyula, 1938. 330. o.

³ Jelzete: OL A Magyar Kamara Archivuma (a továbbiakban: MKA), Miscellanea. Dominalia. 31. Fasc. 47. t. 7. sz. Gyula. 4/A — 6/B Fol. — A forrásra *Szakály Ferenc* hívta fel figyelmemet. E helyen is megköszönöm, hogy közlésre nekem átengedte.

⁴ Kerecsényi azt írja Schwendinek 1565. május 7-én kelt levelében, hogy kémei tudósításai alapján eddig valami ezer levélben figyelmeztette őt és kapitányait a Gyula körüli várakat fenyegető veszélyre. In: *Veress E.*: i. m. 403. o.

ket a hódoltság központjából Budáról is, továbbá a távolabbi Nándorfehérvárról és a birodalom belsejéből: Szófiából, Konstantinápolyból is. Ezeket a hírszerzőket általában a várnagy fizette, míg a török informátorok tevékenységét maga Kerecsényi honorálta. Jól kiépített hálózat felett parancsnokolt, voltak emberei a Szatmár alatti táborban, a közeli Siri várában, Aradon, Szegeden, Temesváron, Nándorfehérváron — és több más helyen is, amint erre a számadásban nem részletezett és sajnálatosan anonimitásba burkolt tételekből következtethetünk.

Érdekes módon a hírszerzés mellett az elhárítás működésére is következtethetünk a számadás egy feljegyzéséből, amely a néhány kémét fogott Rácz Péternek és társának adott tekintélyes summáról, 22 forintról tudósít. Az összeg viszonylagos nagyságából vélhető, hogy nem egyszerűen egy szerencsés fogást, hanem elhárító tevékenységet fizetett meg Kerecsényi.

A hírszerző szolgálat legfontosabb tagjai a hivatásos kémek voltak, akik rendszeresen végezték ezt a felettébb kockázatos munkát. Az 1565. évből több ilyen, élete kockára tevésétől sem visszariadó ember neve maradt fenn. Seres János hétszer, Földváry István hatszor, Busa Gáspár és Szabó István háromszor, Foris János „sokszor” vállalkozott a nagy veszélyekkel járó útra. A többiek egyszer-kétszer szolgáltattak híreket. Sorukban találjuk a gazdag kereskedőt, Mező Ferencet csakúgy, mint a jobbágyi állapotú Palló Lukácsot. Figyelemre méltónak tartjuk, hogy több deák, tehát tanult ember is vállalkozott erre a szolgálatra.

Érdemes összevetni a gyulai vár hírszerző szolgálatát más végvárok ilyen irányú tevékenységével. Tudtommal mindeddig csupán egyetlen erősség, Eger esetében rendelkezünk olyan feldolgozással,⁵ amely ezt az összehasonlítást lehetővé teszi. Nos, a két hely kémiszolgálatát egymás mellé állítva megállapíthatjuk, hogy a gyulaiak sem a kémek számát, sem működésük hatósugarát tekintve nem maradtak el az egriek mögött. Mindennél jobban mutatja ezt a hírszerzésre fordított összegek nagysága: Egerben 1549 és 1562 között a legnagyobb évi összeg 105 forint 71 dénár volt, míg Gyulán 1565-ben ez 1292 forint! A különbség óriási és mai tudásunk alapján nem is magyarázható meg kielégítően. (Még ha Dobó István közismert takarékoságát is figyelembe vesszük!) Csak találgathatjuk az okokat: a gyulaiak több helyről szereztek híreket, nagyobb hálózatot működtettek, másrészt pedig Schwendi hadjáratához nagy reményeket fűző bécsi hadvezetés annyira fontosnak tartotta, hogy a törökök szándékával tisztában legyen, hogy annak érdekében ilyen nagy kiadásokat is vállalt?

⁵ Sugár István: Az egri vár kémei és fegyverei a várszámadások tükrében. (1549—1562) In: Az egri múzeum évkönyve, 13. k., Bp., 1975. 101—123. o. (Klly is).

EXPENSE AD EXPLORATORES PER PROVISOREM FACTE

30 January Joanni Seres ad diversos fines Turcarum misso ex commissione domini Magnifici ⁶ pro expensis datos scribit	flor 10
25 Februarii ⁷ Versus Lippam et Temeswar misso	flor 3
7 Marty Eidem ad fines Turcorum misso	flor 1
29 Marty Eidem ex propria commissio(ne) domini	flor 1
13 Aprilis Eidem ad eiusdem commissione in regnum Turcarum ad Zophiam misso	flor 8
24 May Eidem ad varia confinia Turcarum misso	flor 3
5 Juny Eidem ex castris Turcarum videlicet Beglerbek revertenti dati	flor—den 50
28 ⁸ Joanni Seres versus Constantinopolim misso grisius pannus emptus est	flor—den 80
Eidem ad praescriptum locum pro expensis dati sunt	flor 4

Dati flor

26 Februarii Stephano Zabo ad Raczkewy ad Budam ac alias fines Turcarum misso pro expensis	flor 10
Eadem die Eidem dati	flor 7
Item Eidem In panno scarlat	flor 7
24 Marty Eidem versus Budam misso dati	flor 10
26 Marty Eidem Ad Temeswar misso	flor 15
10 January Demetrio Opnychemwyth versus fines Turcarum proficiscenti ad Commissionem domini magnifici datos scribit	flor 2
24 May Eidem versus NandorAlbam misso pro expensis dati	flor 2
4 Juny Eidem ex Nandoralba revertenti dati	flor 4
30 Januarii Joanni Literato de Martel ⁹ ad fines propinquos Turcarum misso pro expensis	flor 1
9 Februarii Jacinni Literato de Deche ¹⁰ ad confinia Turcarum misso pro expensis	flor—den 16
12 Februarii Stephano Kökenyes de Wasarhel ad Zegedinum misso	flor 1—den—
5 Marty Stephano Feoldwary ¹¹ de eadem Feoldwar versus Zolnok misso dati	flor 2
1 Aprilis Stephano Feldwary In castra Passe ¹² Basse Budensis sub Zathmar positus misso ex commissione domini Magnifici dati pro expensis	flor 5

Dati

6 Dominus magnificus — Kerecsényi.

7 Kimaradt: eidem.

8 A hónap neve hiányzik.

9 Mártélyi János deák 1560-ban decimator. — OL MKA Miscellanea. Dominalia. 47. t. 31. fasc. 3. sz. 710. B fol.

10 Déce falu a gyulai vár uradalmához tartozott.

11 Valószínűleg nem az azonos nevű gyulai alkapitányról van szó, hiszen öt aligha neveznék (egy másik tételben) „bizonyos” Földváry Istvánnak. Nem zárhatjuk ki viszont, hogy egy, a kamarától rendszeres évi ellátást húzó Földváry István nevű idős katona az egykori kém. — Hofkammerarchiv. Hoffinanz. Hungarn. Rote Nr. 38. 1578. december. 41, 213—214. fol.

12 Passe áthúzva.

A TISZTTARTÓ KIADÁSAI A KÉMEKRE

Január 30-án a különböző török végekre küldött Seres Jánosnak a nagyságos úr parancsára költségekre adtak	10 Forintot
Február 25-én ugyanannak, akit Lippa és Temesvár felé küldtek	3 Forintot
Március 7-én ugyanannak, akit a török végekre küldtek	1 Forintot
Március 29-én ugyanannak az úr saját parancsára	1 Forint
Április 13-án ugyanannak, akit a török birodalomba, Szófiába küldtek, ugyanannak parancsára	8 Forintot
Május 24-én ugyanannak, akit a törökök különböző végváraihoz küldtek	3 Forintot
Június 5-én ugyanannak, aki visszatért a török táborból, vagyis a beglerbéggtől, adtak	50 dénárt
28-án a Konstantinápoly felé küldött Seres Jánosnak szürke posztó vétetett	80 dénárért
Ugyanannak az említett helyi költségekre adatott	4 Forint
Adatott	
Február 26-án a Ráckevére, Budára és más török végvárakba küldött Szabó Istvánnak költségekre	10 Forint
Ugyanazon napon ugyanannak adatott	7 Forint
Ugyanannak skarlát posztóban	7 Forint
Március 24-én ugyanannak, akit Buda felé küldtek adatott	10 Forint
Március 26-án ugyanannak, akit Temesvárra küldtek	15 Forint
Január 10-én Opnychemwyth Demeternek, aki a török végvárak felé ment, a nagyságos úr parancsára adatott	2 Forint
Május 24-én ugyanannak, akit Nándorfehérvár felé küldtek, költségekre adatott	2 Forint
Június 4-én ugyanannak, aki visszatért Nándorfehérvárról, adatott	4 Forint
Január 30-án a közeli török végvárakhoz küldött mártélyi János deáknak költségekre adatott	1 Forint
Február 9-én a török végvárakhoz küldött décsei Jácint deáknak költségekre	16 dénár
Február 12-én a Szegedre küldött vásárhelyi Kökényes Istvánnak	1 Forint
Március 5-én a Szolnok felé küldött földvári Földváry Istvánnak adatott	2 Forint
Április 1-jén a budai pasa Szatmár alatti táborába küldött Földváry Istvánnak a nagyságos úr parancsára költségekre adatott	5 Forint

14 Aprilis Eidem versus castra Turcarum misso dati	flor 4
24 Aprilis Eidem Ad castra Turcarum misso pro expensis	flor 4
4 May Eidem reverso ex castris denuo remisso dati	flor 3
13 May Eidem ex precio vinorum per Judicem de Bekes datos scribit	flor 4 den 50
22 May Eidem ex castris Turcarum revertenti datus est	flor 1 den —
12 Juny Stephano Feoldwary ad fines Turcarum versus Budam misso pro expensis datus	flor 1
15 Juny Eidem versus Zolnok et propinquas fines Turcarum misso pro expensis	flor 1
26 Julii Eidem Ex commissione domini Magnifici ex precio vinorum iudices dedisse scribit	flor 10 den 60
12 Marty Joanni Chytar et Benedicto Racz de Themeswar reversis datum	flor — den 50
24 Marty Sebastiano Dragman de Mako ¹³ versus Themeswar et Chanad misso dati	flor 2 den
3 Aprilis Luce Pallo de Banhegyesse ¹⁴ ad Mako misso	flor — den 50
22 Aprilis Caspari Nema de Gywlawarsan ad Themesmar (!) misso dati	flor 2
3 May Eidem reverso ex Themeswar	flor — den 32

Dati flor.

25 May Casparo Busa ad Begum Orodiensem misso pro expensis	flor — den 25
14 Juny Eidem Ad Lyppam Themeswar Chanad et alia confinia loca Turcarum expedito dati	flor 2
19 Juny Eidem versus Chanad misso dati	flor — den 40
26 July Eidem Ex Arad reverso datus est	flor 1
26 Aprilis Christophoro Bayany de Arad revertenti	flor — den 25
13 May Bernardo Chapy ad varia confinia Turcarum misso datu	flor 1
5 July Christophoro Baymy ad Arad misso dati	flor — den 32
18 July Joanni Foris de Tyzawarsan sepissime ad confinia Turcarum explorandi gratia misso datos scribit	flor 22 den 40
Summa expensarum ad exploratores factarum facit	flor 159 den 50

Exitus ad exploratores per dominum Magnificum facte Anno 1565

Petro Raaz et alio socio eius qui quosdam exploratores ceperunt in panno granat et in paratis solutos scribit	flor 22
Item cuidam bene siriensi ¹⁵ coram Olcharowith ¹⁶ aureos tres Id est	flor 4 den 50

¹³ Dragman Sebestyén 1560-ban makói bíró. — OL MKA Miscellanea. Dominalia. 31. fasc. 47. t. 3. sz. 719/A fol.

¹⁴ Bánhegyes a gyulai uradalomhoz tartozott. Palló Lukács jobbágy nevét az 1559. és az 1560. évi összeírás is fenntartotta. In: Veress E.: i. m. 290. o., 319. o.

¹⁵ Siri. Zaránd vármegyei város, ekkor már török kézen.

¹⁶ Ocsárevics Demeter alkapitány. 1553-ban jött Lippáról Gyulára, 1557-ben vitézsége jutalmául címert és birtokadományt nyert. 1564-ben 85 lóval szolgált. Az ostrom alatt, 1566-ban hunyt el.

Április 14-én ugyanannak, akit a török tábor felé küldtek, adatott	4 Forint
Április 24-én ugyanannak, akit a török táborba küldtek, költségekre	4 Forint
Május 4-én ugyanannak, aki visszatért a török táborból és újból visszaküldték, adatott	3 Forint
Május 13-án ugyanannak a borok árából a békési bíró adatott	4 Forint 50 dénárt
Május 22-én ugyanannak, aki visszatért a török táborból, adatott	1 Forint
Június 12-én a Buda felé eső török végvárakba küldött Földváry Istvánnak költségekre adatott	1 Forint
Június 15-én ugyanannak, akit Szolnok felé és a szomszédos török végvárak felé küldtek, költségekre	1 Forint
Június 26-án ugyanannak a nagyságos úr parancsára a borok árából a bírók adtak	10 Forint 60 dénárt
Március 12-én a Temesvárról visszatért Csitár Jánosnak és Rácz Benedeknek adatott	50 dénár
Március 24-én a Temesvár és Csanád felé küldött makói Dragman Sebestyénnek adatott	2 Forint
Április 3-án a Makóra küldött bánhegyesi Palló Lukácsnak	50 dénár
Április 22-én a Temesvárra küldött gyulavarsányi Néma Gáspárnak adatott	2 Forint
Május 3-án ugyanannak, aki Temesvárról visszatért,	32 dénár

Adatott

Május 25-én az aradi béghez küldött Busa Gáspárnak költségekre	25 dénár
Június 14-én ugyanannak, akit Lippára, Temesvárra, Csanádra és más török véghelyekre küldtek, adatott	2 Forint
Június 19-én ugyanannak, akit Csanád felé küldtek, adatott	40 dénár
Július 26-án ugyanannak, aki Aradról visszatért adatott	1 Forint
Április 26-án az Aradról visszatért Bajany Kristófnak	25 dénár
Május 13-án a különböző török végvárakhoz küldött Csapy Bernátnak adatott	1 Forint
Június 5-én az Aradra küldött Bajany Kristófnak adatott	32 dénár
Július 18-án a török végvárak kikémlelésére sokszor elküldött tiszavarsányi Foris Jánosnak adatott	22 Forint 50 dénár
A kémekre fordított kiadások teljes összege	159 Forint 50 dénárt

A nagyságos úr kiadásai a kémekre, 1565

Raaz Péternek és társának, akik néhány kémet fogtak, gránát posztóban és készpénzben fizettek	22 Forintot
Továbbá bizonyos Siri Benének Olcsarovics jelenlétében fizettek 3 aranyat, azaz	4 Forint 50 dénárt

Item cuidam alio	flor 2
Item duobus exploratoribus	flor 8
Item duobus exploratoribus in castris Bassarum sub Zathmar existentibus quorum nomina dominus Capitaneus si interrogabitur in Camera indicabit pro bono eorum pro meo	flor 300
Item per Joannem Martyri Mustapha Waydae pro exploratione dati oves cum angellis valente	flor 160
Item cuidam Stephano Feoldwary, a principio usque ad reditum Passarum ab obsidione Zathmar in castris Turcicis morante et explorationes certas referente soluti in paratis et equis	flor 50
Item Diversis exploratoribus quorum nomina hic non sunt specificata sed apud dominum Capitaneum nota esse, datos scribit	flor 60
Item eisdem galeas deauratas sex singulam in valore 25 flor	flor 150
Item Cuidam exploratori de Syry Castello Turcarum	flor 10
Item Hazon Bek Orodieni pro bona exploratione missam scribit loriam unam valente	flor 70
Item Bego NandorAlbensi missa est lorica una pro certorum rumorum perenni certificatione in valore	flor 80
Item Bego Zegeadiens pro certis rumoribus missis data scribit loriam unam in valore	flor 150
Item 28 Marty dominum Magnificum per Joannem Seröss in Turciam ultra danubium Andree Thodor rasciano qui certos rumores significavit clipeum deauratum misisse emptum	flor 4
Item eidem galeam deauratam misisse emptam	flor 16
Item 9 Augusti Tempore duelli Thome Thorny Zanchak Bego Orodieni donatos esse clipeos deauratos 4 emptos	flor 16
Item 2 Februarii Blasium Molnar NandorAlbam explorandi gratia missum, ac per eundem Buryan Zanschak bego missum clipeum deauratum unum emptum	flor 5
Item galeam deauratam unam emptam	flor 20
Item per Franciscum Mezeo ¹⁷ ad Themeswar hasnadarum ¹⁸ Caesaris Turcarum missum clipeum deauratum unum emptum	flor 5
Summa facit flor 1132 den 50.	
Utraque summa ad exploratores facit	flor 1292 den —

17 Mező Ferenc kereskedő 1561-ben költözött Magyarbródból Békésre. 1563-ban az a hír terjedt el róla, hogy a törökhöz állt. Ezt forrásunk egyértelműen cáfolja. Később ő váltotta ki a török fogságából Szegedi Kis István prédikátort. L.: *Szakály Ferenc*: Adalékok Szegedi Kis István és Skaricza Máté életéhez. In: A Ráday gyűjtemény évkönyve, II. k. 1981. Bp., 1982. 159–178. o.

18 Hasnadar — kincstárnok.

Továbbá valaki másnak	2 Forintot
Továbbá két kémnek	8 Forintot
Továbbá a pasák Szatmár alatti táborában levő két kémnek, akiknek nevét ha kérdezni fogják, a kapitány úr jelenteni fogja a kamarában, a javukra nekem	300 Forint
Továbbá Martyr János Musztafa vajdának a kémkedésért juhokat adott bárányokkal, értük	160 Forint
Továbbá bizonyos Földváry Istvánnak, aki kezdettől a pasák Szatmár ostromától való visszavonulásig a török táborban volt és biztos híreket szerzett, fizettek készpénzben és lovakban	50 Forintot
Továbbá különböző kémeknek, akik neve itt nincs részletezve, de a kapitány úr előtt ismeretesek, adatott	60 Forint
Továbbá ugyanazoknak hat aranyozott sisakot, egyenként 25 Forint értékben	150 Forint
Továbbá egy Siri várbeli török kémnek	10 Forint
Továbbá az aradi Hasszán bégnek a jó kémkedésért küldetett egy sodronyvért, amelynek értéke	70 Forint
Továbbá a nándorfehérvári bégnek bizonyos hírek állandó küldéséért egy sodronyvért küldetett, értéke	80 Forint
Továbbá a szegedi bégnek, aki bizonyos híreket küldött, egy sodronyvért adatott, értéke	150 Forint
Továbbá március 28-án a nagyságos úr Seröss János által a rác Theodor Andrásnak, aki bizonyos híreket szerzett, küldött egy aranyozott pajzsot, amelyet vásárolt	4 Forintért
Továbbá ugyanannak egy aranyozott sisakot küldött, amelyet vásárolt	16 Forintért
Továbbá augusztus 9-én Thorny Tamás párbaja idejében az aradi szandzsákbégnek adatott négy aranyozott pajzs, melyet vásároltak	16 Forintért
Továbbá február 2-án Molnár Balázst Nándorfehérvár kikémlésére küldték és küldtek vele Burján szandzsákbégnek egy aranyozott pajzsot, amelyet vásároltak	5 Forintért
Továbbá egy aranyozott sisak, amelyet vásároltak	20 Forintért
Továbbá Mező Ferenc által a török császár temesvári kincstárnokának küldetett egy aranyozott pajzs, amelyet vásároltak	5 Forintért

A teljes összeg 1132 Forint 50 dénárt tesz ki.

A kémekre költött két összeg 1292 Forintot tesz ki.